

Торайғыров университетінің
ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ

НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
Торайғыров университета

ТОРАЙҒЫРОВ УНИВЕРСИТЕТІНІҢ ХАБАРШЫСЫ

Филологиялық серия
1997 жылдан бастап шығады

ВЕСТНИК ТОРАЙҒЫРОВ УНИВЕРСИТЕТА

Филологическая серия
Издается с 1997 года

ISSN 2710-3528

№ 3 (2026)

Павлодар

**НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
ТОРАЙГЫРОВ УНИВЕРСИТЕТА**

Филологическая серия

выходит 4 раза в год

СВИДЕТЕЛЬСТВО

О постановке на переучет периодического печатного издания,
информационного агентства и сетевого издания

№ KZ30VPY00029268

выдано

Министерством информации и общественного развития
Республики Казахстан

Тематическая направленность

публикация материалов в области филологии

Подписной индекс – 76132

<https://doi.org/10.48081/BTOUPh3.2026/ISSN2710-3528>

Бас редакторы – главный редактор

Жусупов Н. К.

д.ф.н., профессор

Заместитель главного редактора

Анесова А. Ж., *доктор PhD*

Ответственный секретарь

Ергалиева С. Ж., *доктор PhD*

Редакция алқасы – Редакционная коллегия

Дементьев В. В., *д.ф.н., профессор (Российская Федерация)*

Еспенбетов А. С., *д.ф.н., профессор*

Трушев А. К., *д.ф.н., профессор*

Маслова В. А., *д.ф.н., профессор (Белоруссия)*

Пименова М. В., *д.ф.н., профессор (Российская Федерация)*

Баратова М. Н., *д.ф.н., профессор*

Аймухамбет Ж. А., *д.ф.н., профессор*

Шапауов Ә. Қ., *к.ф.н., профессор*

Искакова З. С., *технический редактор*

За достоверность материалов и рекламы ответственность несут авторы и рекламодатели

Редакция оставляет за собой право на отклонение материалов

При использовании материалов журнала ссылка на «Вестник Торайгыров университета» обязательна

<https://doi.org/10.48081/BTOUPh3.2026/589-604>

*Д. Мұқият¹, Л. Т. Алимтаева²

^{1,2}Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,

Қазақстан Республикасы, Алматы қ.

¹ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-8920-0248>

²ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6679-6174>

*e-mail: Mukiatdilmur@gmail.com

БИЛИНГВ БАЛАЛАРДЫҢ СӨЙЛЕУІНДЕ ФОНЕТИКАЛЫҚ ИНТЕРФЕРЕНЦИЯНЫҢ КӨРІНІСІ

Бұл зерттеуде билингв балалардың сөйлеуінде кездесетін фонетикалық интерференция құбылысы жан-жақты қарастырылды. Зерттеудің негізгі мақсаты – екі тілді меңгеру процесінде қазақ және орыс тілдерінің дыбыстық жүйелерінің өзара ықпалын анықтау, фонетикалық интерференцияның негізгі түрлерін сипаттау және оны түзету жолдарын ұсыну. Зерттеу барысында билингв балалардың сөйлеу ерекшеліктері диагностикалық әдістер арқылы бағаланып, олардың қазақ тіліндегі дыбыстарды дұрыс меңгеру деңгейі, интонациялық өзгерістер және артикуляциялық ерекшеліктері талданды. Сонымен қатар ата-аналармен сауалнама жүргізіліп, тілдік ортаның фонетикалық интерференцияға әсері зерттелді. Алынған мәліметтер статистикалық әдістер арқылы өңделіп, фонетикалық интерференцияның жиілік көрсеткіштері анықталды. Зерттеу нәтижелері фонетикалық интерференцияның билингв балалардың сөйлеу дағдыларын қалыптастыруда маңызды рөл атқаратынын көрсетті. Қазақ тілі мен орыс тілінің фонологиялық ерекшеліктерін ажыратуда қиындықтар туындайтыны анықталды, әсіресе дауысты және дауыссыз дыбыстардың алмастырылуы, сөйлемдегі екпіннің өзгеруі және интонацияның бұзылуы жиі кездесетін қателер ретінде тіркелді. Сондай-ақ тілдік ортаның ықпалы қазақ тілінің фонетикалық нормаларын меңгеруде шешуші фактор екені анықталды. Алынған нәтижелер негізінде фонетикалық интерференцияны түзетуге арналған әдістемелік ұсыныстар жасалды. Дыбыстарды дұрыс артикуляциялау жаттығулары, интонациялық ерекшеліктерді меңгеру әдістері, сөздік қорды байытуға арналған тапсырмалар және ата-аналар мен мұғалімдермен жұмыс жүргізу стратегиялары ұсынылды.

Кілтті сөздер: билингвизм, фонетикалық интерференция, қазақ тілі, орыс тілі, дыбыстық жүйе, артикуляция, интонация.

Кіріспе

Қазіргі заман – көптілділік кең таралған жаһандану дәуірі. Бүгінде әлемнің ешбір аймағында бір ғана тіл қолданыста болатын қоғам жоқтың қасы. Көптеген елдердегі миграциялық үдерістердің белсенділігі нәтижесінде әртүрлі ұлт өкілдері бір ортада білім алады, бірге өмір сүреді. Бұл құбылыс әсіресе білім беру саласында айқын көрінеді: мектептер мен балабақшаларда әртүрлі тілдік және мәдени ортадан шыққан балалар кездеседі.

ЮНЕСКО және БҰҰ-ның білім беру саласындағы зерттеулері көрсеткендей, көптілділік – тұлғаның когнитивтік дамуына оң әсер ететін маңызды фактор [1]. Алайда билингвизмнің артықшылықтарымен қатар, белгілі бір қиындықтары да бар. Психолингвистикалық зерттеулерге сәйкес, билингв балаларда келесі негізгі мәселелер жиі кездеседі [2; 3]:

- Фонетикалық интерференция – билингв балалар бір тілдің дыбыстық жүйесін екінші тілге бейімдеп қолдануы мүмкін. Мысалы, қазақ және орыс тілдерін қатар меңгерген балалар кейбір дыбыстарды алмастырып айтуы мүмкін.

- Лексикалық интерференция – балалар бір тілден екінші тілге сөздерді механикалық түрде аударарды немесе сөздерді араластырып қолданады.

- Әр тілдің өзіндік синтаксистік құрылымы бар. Билингв балалар кейде бір тілдегі сөйлем құрылымын екінші тілде қолдана отырып, грамматикалық қателіктер жібереді.

- Билингв балалардың оқу және жазу дағдылары екі тілде де баяу дамуы мүмкін. Бұл әсіресе бірінші тіл мен екінші тілдің жазу жүйелері әртүрлі болған жағдайда айқын байқалады.

- Бірден екі тілді меңгеру когнитивтік жүктемені арттыруы мүмкін. Кейбір балаларда тілді меңгеру жылдамдығы баяулап, ақпаратты өңдеу барысында қиындықтар туындауы ықтимал.

ЮНЕСКО-ның «Көптілді білім беру» (Multilingual Education) саясаты бұл мәселенің білім беру жүйесіне әсерін зерттейді және әр бала үшін ана тілі мен екінші тілді меңгерудің теңгерімді әдістерін ұсынуды қолдайды [4]. Еуропалық Одақтың «Тілдік әртүрлілік және білім беру» (Linguistic Diversity and Education) бағдарламасы билингв балалардың тілдік интерференциясын зерттеуге бағытталған [5]. АҚШ-тың Білім департаменті «Екі тілді білім беру және тіл саясаты» (Bilingual Education and Language Policy) құжатында билингв балалардың когнитивтік дамуына әсер ететін факторлар зерттеліп, олар үшін арнайы оқыту әдістері ұсынылады [6]. Фонетикалық интерференция – билингв балалардың екі тілдің дыбыстық заңдылықтарын

араластырып қолдануы. Бұл мәселе қазақ-орыс, қазақ-ағылшын, басқа да билингв балалардың сөйлеуінде жиі кездеседі [7].

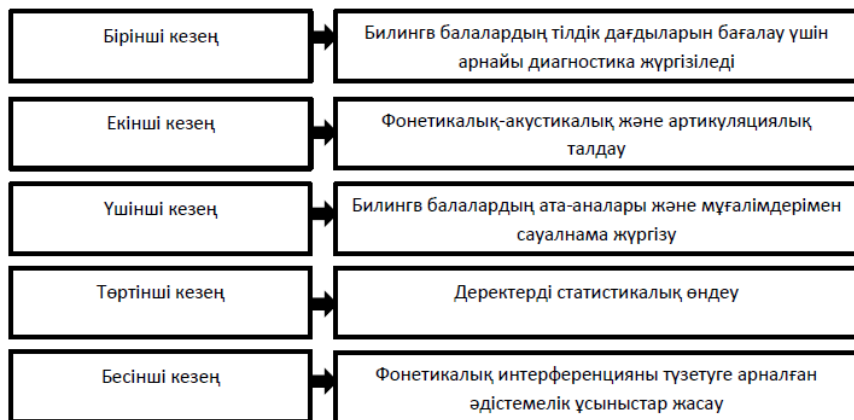
Фонетикалық интерференция туралы алғашқы теориялық зерттеулердің бірі У. Вайнрайхтың (Weinreich, 1953) «Languages in Contact» еңбегінде қарастырылған [8]. Автор интерференцияны билингвизмнің ажырамас бөлігі ретінде сипаттайды және оның фонетикалық, лексикалық, синтаксистік деңгейлерде қалай көрініс табатынын талдайды. Ресейлік зерттеуші Л. В. Щерба (1974) екі тілді меңгеру барысында артикуляциялық базаның өзгеріске ұшырайтынын анықтады [9]. Ол билингв балалардың фонетикалық интерференциясы олардың сөйлеуіне әсер етіп, бірінші және екінші тілдегі дыбыстарды дұрыс ажыратуды қиындататынын көрсетті. Қазақстандық ғалым Қ. Жұбанов (1999) қазақ-орыс билингвизмінің фонетикалық ерекшеліктерін зерттей отырып, қазақ тіліне тән [к] және [ғ] сияқты фонемалардың орыс тілімен араласқан жағдайда өзгеріске ұшырайтынын анықтаған [10]. Флеге «Speech Learning Model» атты еңбегінде билингв балалардың фонетикалық жүйесінің қалыптасуы олардың екінші тілді қандай жаста үйренуіне тікелей байланысты екенін көрсетті [11]. АҚШ-тың Білім департаменті (2021) «Bilingual Education and Language Policy» баяндамасында фонетикалық интерференцияны жеңу үшін арнайы фонетикалық жаттығулар мен тілдік орта құру маңызды екенін атап өтеді [12].

Ким және Лави (Kim & Lavi, 2019) фонетикалық интерференцияның билингв балалардың сөйлеуіне ықпалын зерттей отырып, дыбыстық ауытқулардың жас ерекшеліктеріне қарай әртүрлі көрініс табатынын анықтады [13]. Олардың зерттеуі бойынша, екі тілді қатар меңгерген балаларда дауыссыз дыбыстарды алмастыру жиі кездеседі. Бейкер (Baker, 2020) өз еңбектерінде билингвизм мен фонетикалық интерференция арасындағы байланысты талдайды [14]. Оның зерттеулері фонетикалық интерференцияның қарым-қатынас сапасына қалай әсер ететінін көрсетіп, билингв балаларда белгілі бір дыбыстарды игерудің баяу жүретінін дәлелдейді. Смит және Джонсон (Smith & Johnson, 2021) зерттеулері фонетикалық интерференция билингв балалардың когнитивтік дамуына қалай әсер ететінін қарастырады [15]. Авторлар фонетикалық интерференцияның оқуға және жазуға әсерін бағалай отырып, ерте тілдік интервенцияның маңыздылығын атап көрсетеді.

Зерттеу материалдары мен әдістері

Бұл зерттеу Алматы қаласындағы білім беру орталығында оқитын 50 билингв баланың фонетикалық интерференциясын талдауға бағытталған. Билингв балалардың сөйлеуінде фонетикалық интерференцияның көрінісін анықтау үшін бірнеше кезеңнен тұратын кешенді әдіснама қолданылды (Сурет 1).

Зерттеудің негізгі мақсаты – қазақ-орыс билингв балалардың сөйлеуінде фонетикалық интерференцияның ерекшеліктерін анықтау және оның тілдік дамуға әсерін бағалау.

1-сурет – Билингв балалардың сөйлеуінде фонетикалық интерференцияның көрінісін анықтауға арналған әдіснама

Зерттеудің бірінші кезеңінде билингв балалардың тілдік дағдыларын бағалау үшін арнайы диагностикалық материалдар әзірленді. Бұл материалдарда қазақ және орыс тілдерінің фонетикалық жүйелеріндегі айырмашылықтарды ескере отырып, зерттелетін дыбыстар тізімі құрастырылады. Осы мақсатта балаларға арнайы сөздік тестер, фразаларды оқу және еркін әңгімелеу тапсырмалары берілді. Зерттеудің екінші кезеңінде фонетикалық интерференцияның көріністерін анықтау мақсатында жазылған материалдарға фонетикалық-акустикалық және артикуляциялық талдау жасалды. Бұл кезеңде фонетикалық интерференцияның негізгі түрлері анықталады. Зерттеудің үшінші кезеңінде фонетикалық интерференцияның ықтимал себептерін анықтау үшін билингв балалардың ата-аналары және мұғалімдерімен сауалнама және сұхбат жүргізілді. Зерттеудің төртінші кезеңінде алынған деректер статистикалық әдістер арқылы өңделді.

Нәтижелер және талқылау.

Диагностикалық кезеңде билингв балалардың сөйлеуінде фонетикалық интерференцияның көрінісін анықтау үшін үш негізгі тапсырма қолданылды: лексикалық-дыбыстық тест, сөйлеу актілерін орындау және еркін сөйлеу тапсырмасы. Алғашқы кезеңде лексикалық-дыбыстық тест жүргізілді. Балаларға екі тілдегі ұқсас, бірақ дыбысталуы әртүрлі сөздерді дұрыс айту тапсырылды. Мысалы, қазақ тіліндегі «қара» және орыс тіліндегі «кара»,

«қой» мен «кой», «қуыршақ» пен «кукла» сөздері арқылы қазақ тіліндегі [қ] және орыс тіліндегі [к] дыбыстарының алмастырылу ықтималдығы тексерілді. Орыс тілінен енген сөздерде бұл дыбыстар жиі ауыстырылып қолданылып, кейбір балалар «қала» сөзін «кола» деп немесе «құм» сөзін «кум» деп айтуға бейім екені анықталды. Сондай-ақ «ғасыр» мен «группа», «бағдар» мен «гарантия», «бағалы» мен «голос» сөздері арқылы қазақ тіліндегі [ғ] дыбысының орнына орыс тілінің [г] дыбысын қолдану тенденциясы зерттелді. Кейбір балалар қазақша сөйлегенде орысша дыбыстау заңдылықтарын қолдана отырып, «ғасыр» сөзін «гасыр» деп айтуға бейім екені байқалды.

Зерттеу нәтижелері 1-кестеде көрсетілген.

1-кесте – Лексикалық-дыбыстық тест нәтижесі

Фонетикалық интерференция түрі	Кездесу жиілігі (%)	Балалар саны (50-ден)	Мысалдар
Қазақ тіліндегі [қ] → орыс тіліндегі [к]	78 %	39 бала	«Қала» → «Кола», «Құм» → «Кум»
Қазақ тіліндегі [ғ] → орыс тіліндегі [г]	65 %	33 бала	«Ғасыр» → «Гасыр», «Бағдар» → «Гарантия»
Қазақ тіліндегі [ө] → орыс тіліндегі [о]	72 %	36 бала	«Өзен» → «Озен», «Өрік» → «Орик»
Қазақ тіліндегі [ә] → орыс тіліндегі [а]	63 %	32 бала	«Әлем» → «Алем», «Әже» → «Аже»
Созылық дауысты дыбыстарды қысқарту	58 %	29 бала	«Балапан» → «Балпан», «Құдық» → «Кудық»
Орыс тілінің екпінін қазақ сөйлеміне енгізу	42 %	21 бала	«Менің атым – Асқар» → «Менің атым Асқар»

Бұл нәтижелер билингв балалардың қазақ тіліндегі артикуляциялық дағдылары толық қалыптаспағанын және екінші тілдің дыбыстық жүйесі сөйлеу әдеттеріне әсер ететінін көрсетті.

Екінші тапсырма сөйлеу актілерін орындау болды. Бұл кезеңде балаларға белгілі бір фонетикалық құрылымы бар сөйлемдерді қайталап айту ұсынылды. Тапсырма барысында қазақ және орыс тілдерінде бірдей мағына беретін сөйлемдер берілді, мысалы: «Жасыл қаламды алдым» және «Я взял зелёную ручку», «Менің кітабым үстелде жатыр» және «Моя книга лежит на столе», «Кешке театрға барамыз» және «Вечером мы идём в театр». Бұл сөйлемдерді қайталау кезінде балалардың дыбыстық интерференциясы әртүрлі деңгейде байқалды. Қазақша сөйлемдерді айтқан кезде кейбір балалар

орыс тіліндегі интонациялық үлгілерді қолданып, екпінді соңғы буынға ауыстырды немесе сөздерді орысша дыбыстауға тырысты (Кесте 2).

2-кесте – Сөйлеу актілерін орындау нәтижелері

Фонетикалық интерференция түрі	Кездесу жиілігі (%)	Балалар саны (50-ден)	Мысалдар
Қазақ сөйлемдерінде орысша екпінді қолдану	55 %	28 бала	«Менің кітабым үстелде жатыр» → «Менің кітабым үстелде жатыр»
Қазақ тіліндегі [ң] → орыс тіліндегі [н]	48 %	24 бала	«Менің атым – Асқар» → «Менин атым – Асқар»
Созылыңқы дауыссыз дыбыстарды қысқарту	60 %	30 бала	«Қонақ» → «Конақ», «Құдық» → «Кудық»

Үшінші тапсырма еркін сөйлеу тапсырмасы болды. Бұл кезеңде балаларға алдын ала берілген тақырыптар бойынша сөйлеу ұсынылды. Тақырыптар қарапайым әрі баланың сөздік қорына сай таңдалды, мысалы: «Менің сүйікті ойыншықтарым», «Менің отбасым», «Менің мектебім», «Менің досым». Балалар өз ойын қазақ және орыс тілдерінде еркін жеткізуге тырысты. Бұл тапсырма барысында қазақша сөйлемдердің ішінде орыс тілінің артикуляциялық базасы жиі қолданылатыны байқалды. Кейбір балалар сөйлем ішінде қазақ және орыс тілдерін араластырып сөйлеуге бейім болды. Мысалы, «Менің ағам университетте оқиды» орнына «Менің брат оқиды универде», «Кеше мектепке бардым» орнына «Кеше пошла мектепке» деген сөйлемдер кездесті (Кесте 3).

3-кесте – Еркін сөйлеу тапсырмасы нәтижелері

Фонетикалық интерференция түрі	Кездесу жиілігі (%)	Балалар саны (50-ден)	Мысалдар
Қазақ және орыс тілдерін араластыру	68 %	34 бала	«Менің ағам университетте оқиды» → «Менің брат оқиды универде»
Қатаң және ұяң дауыссыздардың ауысуы	54 %	27 бала	«Тағам» → «Дағам», «Қорық» → «Горық»
Қазақша [ә] → орысша [а] дыбысына ауысуы	61 %	31 бала	«Әлем» → «Алем», «Әже» → «Аже»

Диагностикалық тапсырмалар нәтижесінде фонетикалық интерференцияның негізгі көріністері анықталды:

– Дауыссыз дыбыстардың алмастырылуы – [к] → [к], [ғ] → [г], [ң] → [н], [д] → [т].

– Дауысты дыбыстардың өзгеруі – [ө] → [о], [э] → [а].

– Созылыңқы дыбыстардың қысқартылуы – қазақ тіліндегі ұзын дауысты және дауыссыз дыбыстардың орыс тілінің артикуляциялық базасына бейімделіп айтылуы.

– Екпіннің өзгеруі – қазақ тілінде алғашқы буынға түсетін екпіннің орыс тіліндегі соңғы буынға ауысуы.

– Сөйлем ішінде қазақ және орыс тілдерінің араласуы – сөз деңгейінде немесе грамматикалық құрылымдар арқылы интерференцияның көрінуі.

Бұл нәтижелер билингв балалардың сөйлеуінде фонетикалық интерференцияның айтарлықтай деңгейде көрінетінін дәлелдеді.

Фонетикалық-акустикалық және артикуляциялық талдау барысында билингв балалардың сөйлеуін тереңірек зерттеу үшін олардың айтылымы бейнежазбаға түсірілді. Бейнежазбалар негізінде жүргізілген фонетикалық-акустикалық және артикуляциялық талдау билингв балалардың сөйлеуінде фонетикалық интерференцияның тұрақты түрде кездесетінін көрсетті. Дауыссыз дыбыстардың жұмсаруы жиі тіркелген құбылыс болып шықты. Балалардың 77 %-ы қазақ тіліндегі қатаң дауыссыздарды орыс тілінің ұяң дыбыстарына алмастырып айтты. Мысалы, «Қар» сөзі «Кар», «Тапсырма» сөзі «Дапсырма», «Парта» сөзі «Барта» түрінде айтылды. Сонымен қатар, ұяң дауыссыздардың артикуляциялық әлсіреуі 65 % балада тіркелді. «Дағдарыс» сөзі «Тағдарыс», «Байқау» сөзі «Пайқау», «Ғаламтор» сөзі «Қаламтор» болып айтылған жағдайлар кездесті. Бұл ауытқулар қазақ тілінің қатаң дауыссыздарына тән артикуляциялық күштің билингв балаларда әлсіреуін көрсетеді.

Дауысты дыбыстардың өзгеруі де жиі кездесетін құбылыс болды. Қазақ тіліндегі [і] және [ы] дыбыстарының қысқартылып айтылуы 73 % балада байқалды. Балалар «Білім» сөзін «Билім», «Сынып» сөзін «Сұнып», «Мұғалім» сөзін «Мұғалим» деп айтуға бейім болды. Сондай-ақ қазақ тіліндегі созылыңқы дауысты дыбыстардың қысқаруы 68 % балада анық» сөзі «Шолмек» түрінде айтылды. Интонация мен екпіннің өзгеруі де жиі кездесетін интерференциялық құбылыс болды. Қазақ сөйлемдерінде орыс тілінің екпіндік заңдылықтарын қолдану 62 % балада байқалды. Мысалы, «Мен кітап оқыдым» сөйлемін балалар «Мен кітап оқыдым» деп, соңғы буынға екпін түсіріп айтты.

Бейнежазбаларда балалардың артикуляция ерекшеліктері де зерттелді. Еріндік дыбыстардың артикуляциясы өзгергені байқалды, әсіресе қазақ тіліндегі [ө], [ү], [ұ] дыбыстары дұрыс айтылмады. 59 % бала «Үлкен» сөзін

«Үлкен», «Өнер» сөзін «Онер», «Құрылыс» сөзін «Қурылыс» деп айтты. Сондай-ақ, тіл ұшының өзгерісі байқалып, [ш] дыбысының орнына [с], [ж] дыбысының орнына [з] қолданылды. Балалардың 64 %-ында «Жұмыс» сөзі «Зұмыс», «Шыдамды» сөзі «Сыдамды», «Жел» сөзі «Зел» болып дыбысталды. Тіл арты дыбыстарының жұмсаруы да 72 % балада анықталды. Қазақ тіліндегі [қ] және [ғ] дыбыстары жұмсақ айтылып, «Қыс» сөзі «Кыс», «Ғарыш» сөзі «Гарыш», «Қарағай» сөзі «Карағай» болып өзгерді. Бұл өзгерістер балалардың орыс тілінің артикуляциялық базасына бейімделгенін көрсетеді (Кесте 4).

4-кесте – Фонетикалық-акустикалық және артикуляциялық талдау нәтижелері

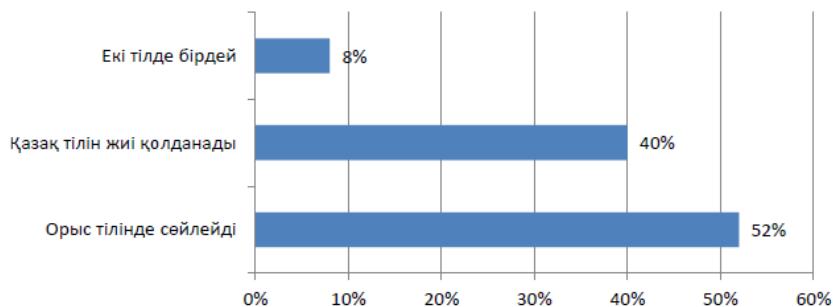
Фонетикалық интерференция түрі	Кездесу жиілігі (%)	Балалар саны (50-ден)	Мысалдар
Қазақ тіліндегі қатаң дауыссыздардың жұмсаруы	77 %	39 бала	«Қар» → «Кар», «Тапсырма» → «Дапсырма», «Парта» → «Барта»
Ұяң дауыссыздардың артикуляциялық әлсіреуі	65 %	33 бала	«Дағдарыс» → «Тағдарыс», «Байқау» → «Пайқау», «Ғаламтор» → «Қаламтор»
Дауысты дыбыстардың қысқаруы	68 %	34 бала	«Білім» → «Билим», «Сынып» → «Сұнып», «Мұғалім» → «Мұғалим»
Қазақ сөйлемдерінде орысша екпін қолдану	62 %	31 бала	«Мен кітап оқыдым» → «Мен кітап оқыдым», «Жазда ауылға барамыз» → «Жазда ауылға барамыз»
Еріндік дыбыстардың толық айтылмауы	59 %	30 бала	«Үлкен» → «Улкен», «Өнер» → «Онер», «Құрылыс» → «Қурылыс»
Тіл арты дыбыстарының жұмсаруы	72 %	36 бала	«Қыс» → «Кыс», «Ғарыш» → «Гарыш», «Қарағай» → «Карағай»

Фонетикалық-акустикалық және артикуляциялық талдау нәтижесінде билингв балалардың сөйлеуінде келесі негізгі өзгерістер анықталды. Дауыссыз дыбыстардың жұмсаруы жиі тіркеліп, [қ] → [к], [п] → [б], [т] →

[д], [ш] → [с], [ж] → [з] дыбыстары ауыстырылды. Дауысты дыбыстардың қысқаруы байқалып, [і] → [ы], [ө] → [о], [ү] → [у] дыбыстары өзгерді. Еріндік дыбыстар толық айтылмай, [ө], [ү], [ұ] дыбыстары орысша артикуляциялық жүйеге сәйкес бейімделді. Қазақ сөйлемдерінде орыс тілінің интонациясы мен екпін заңдылықтары қолданылып, екпін сөздің соңғы буынына түсті.

Бұл нәтижелер билингв балалардың сөйлеуінде фонетикалық интерференцияның артикуляциялық, акустикалық және интонациялық деңгейде тұрақты түрде кездесетінін көрсетті. Осыған байланысты келесі кезеңде фонетикалық интерференцияны түзету әдістері ұсынылады.

Ата-аналарға жүргізілген сауалнама нәтижелері билингв балалардың сөйлеу ерекшеліктерін тереңірек түсінуге мүмкіндік берді. Жалпы сауалнамаға 38 ата-ана қатысты. Алынған мәліметтер балалардың күнделікті қарым-қатынасында қай тілді басым қолданатынын, олардың сөйлеуінде фонетикалық интерференцияның қалай көрініс табатынын және ата-аналардың бұл мәселеге қаншалықты мән беретінін анықтауға көмектесті. Сауалнама нәтижелері көрсеткендей, ата-аналардың 52 %-ы баласының көбінесе орыс тілінде сөйлейтінін, 40 %-ы қазақ тілін жиі қолданатынын, ал 8 %-ы екі тілді бірдей деңгейде пайдаланатынын айтты (Сурет 2). Бұл билингв балалардың басым көпшілігі орыс тілінің ықпалына ұшырайтынын көрсетеді. Сонымен қатар ата-аналардың 58 %-ы баласының орыс тілінде оқуды және жазуды жақсы меңгергенін атап өтті, ал 36 %-ы қазақ тілінде сауаттырақ екенін айтты. Қалған 6 %-ы екі тілде бірдей деңгейде жазып, оқи алатынын көрсеткен.

2-сурет – Ата-аналарға жүргізілген сауалнама нәтижелері

Балалардың сөйлеуінде екі тілді араластыру мәселесі де өзекті болып шықты. Ата-аналардың 74 %-ы баласының сөйлеу барысында қазақ және орыс тілдерін араластырып сөйлейтінін растады, ал 26 %-ы мұндай жағдайдың

сирек немесе мүлдем кездеспейтінін айтты. Бұл нәтиже фонетикалық интерференцияның тек жеке дыбыстар деңгейінде ғана емес, жалпы сөйлеу құрылымына да әсер ететінін білдіреді.

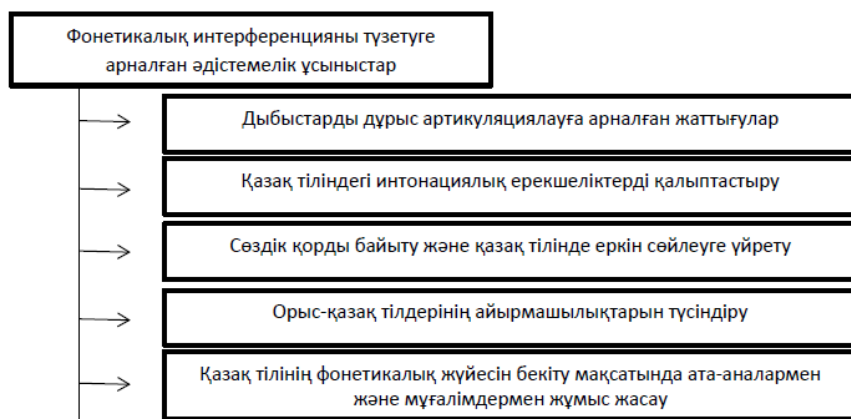
Сондай-ақ 60 % ата-ана баласының қазақ тілінде сөйлегенде орыс тілінің екпінін қолданатынын байқаған. Бұл балалардың сөйлем ішіндегі екпінді соңғы буынға қоюға бейім екенін және интонацияның да орыс тіліне жақындайтынын көрсетеді. Сонымен қатар, ата-аналардың 55 %-ы баласының кейбір қазақша дыбыстарды дұрыс айта алмайтынын атап өтті. Балалардың қай тілде өз ойын еркін жеткізетіні туралы сұраққа ата-аналардың 59 %-ы орыс тілінде, 32 %-ы қазақ тілінде, ал 9 %-ы екі тілде бірдей деңгейде сөйлей алатынын айтты. Бұл қазақ тілінде еркін сөйлеу дағдысының жеткіліксіз екенін және фонетикалық интерференцияның сөйлеу еркіндігіне әсер ететінін көрсетеді. Жалпы, сауалнама нәтижелері билингв балалардың сөйлеуінде фонетикалық интерференцияның жоғары деңгейде кездесетінін және оның басты себебі ретінде күнделікті қарым-қатынаста орыс тілінің басым қолданылатынын айқындады.

Зерттеу нәтижелері фонетикалық интерференцияның деңгейі балалардың тілдік ортасына, сөйлеу әдеттеріне және тіл меңгеру деңгейіне тікелей байланысты екенін көрсетті. Қазақша ортада тәрбиеленген балаларда фонетикалық интерференция деңгейі 41 %-ды құраса, орысша ортада өскен балаларда бұл көрсеткіш 78 %-ға жетті. Тіл меңгеру деңгейіне қарай қазақ тілін жақсы меңгерген балаларда фонетикалық интерференция 39 %-ды құраған, ал орысша жақсы меңгергендер арасында бұл көрсеткіш 80 %-ға дейін көтерілген (Кесте 5).

5-кесте – Фонетикалық интерференцияның жиілік көрсеткіштері

Зерттелген факторлар	Фонетикалық интерференция деңгейі (%)	Балалар саны (50-ден)
Тілдік орта (қазақша басым)	41 %	21 бала
Тілдік орта (орысша басым)	78 %	39 бала
Тіл меңгеру деңгейі (қазақша жақсы)	39 %	20 бала
Тіл меңгеру деңгейі (орысша жақсы)	80 %	40 бала
Қазақша жиі сөйлейтін балалар	45 %	22 бала
Орысша жиі сөйлейтін балалар	76 %	28 бала
Қазақша және орысша тең қолданатын балалар	55 %	10 бала

Сөйлеу дағдысы да маңызды рөл атқарды: қазақша жиі сөйлейтін балаларда фонетикалық интерференция 45 % болса, орыс тілін басым қолданатын балаларда бұл көрсеткіш 76 %-ға жеткен. Қазақша және орысша тең қолданатын балаларда фонетикалық интерференция 55 % деңгейінде тіркелді. Бұл мәліметтер қазақ тілі басым қолданылатын орта мен тұрақты сөйлеу тәжірибесі фонетикалық интерференция деңгейін төмендетуге ықпал ететінін дәлелдейді. Зерттеудің соңғы кезеңінде алынған нәтижелерді талдау негізінде билингв балалардың сөйлеуіндегі фонетикалық интерференцияны азайтуға бағытталған әдістемелік ұсыныстар жасалды. Бұл ұсыныстар фонетикалық интерференцияның негізгі себептерін ескере отырып, түзету жұмыстарына бағытталды (Сурет 3).

3-сурет – Фонетикалық интерференцияны түзетуге арналған әдістемелік ұсыныстар

Зерттеудің соңғы кезеңінде алынған нәтижелер негізінде билингв балалардың сөйлеуіндегі фонетикалық интерференцияны түзетуге арналған әдістемелік ұсыныстар жасалды.

Алдымен, дыбыстарды дұрыс артикуляциялауға арналған жаттығулар ұсынылды, себебі зерттеу барысында қазақ тіліндегі қатаң және ұяң дауыссыздарды шатастыру, дауысты дыбыстарды дұрыс артикуляцияламау жиі кездесетіні анықталды. Осыған байланысты балаларға айна әдісі арқылы өз айтылымдарын бақылау ұсынылды, бұл әсіресе [к] және [к], [ғ] және [г] дыбыстарын ажырата білуге көмектеседі. Сонымен қатар тіл бұлшықеттерін дамытуға арналған арнайы жаттығулар енгізілді. Бұл жаттығулар тілдің қозғалысын икемді етіп, артикуляциялық дағдыларды жетілдіруге бағытталды. Әріптерді бөліп айту әдісі арқылы балаларға сөздерді дұрыс

буындап айту үйретілді, мысалы, «тағам» сөзін «та-ға-м» деп емес, «та-ғам» деп айтуға жаттықты.

Жалпы, зерттеу нәтижелеріне сүйене отырып, фонетикалық интерференцияны азайтуға бағытталған нақты әдістемелік ұсыныстар жасалды. Олардың ішінде дыбыстарды дұрыс артикуляциялауға арналған жаттығулар, қазақ тіліндегі интонациялық ерекшеліктерді меңгеру әдістері, сөздік қорды дамытуға арналған тапсырмалар, екі тілдің айырмашылықтарын түсіндіру, ата-аналар мен мұғалімдермен бірлескен жұмыс жүргізу бар.

Қорытынды

Зерттеу нәтижелері билингв балалардың қазақ тіліндегі фонетикалық нормаларды меңгеруін жақсарту үшін тілдік орта мен сөйлеу тәжірибесін күшейту қажеттігін көрсетті. Бұл баланың сөйлеуіне саналы түрде әсер ету арқылы интерференцияны азайтуға болатынын дәлелдейді. Сонымен қатар ата-аналардың және мұғалімдердің балалардың тілдік дағдыларын қалыптастырудағы рөлі ерекше екені анықталды. Егер қазақ тілі үйде де, мектепте де белсенді қолданылса, балалардың дұрыс сөйлеу дағдылары тұрақты дамып, фонетикалық интерференция деңгейі төмендейді. Бұл зерттеудің нәтижелері тек билингв балалардың тілдік дамуын зерттеумен ғана шектелмейді. Ол қазақ тілін меңгерту процесінде кездесетін қиындықтарды жеңу үшін білім беру саласында жаңа әдістемелік тәсілдер енгізуге негіз бола алады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 MTB MLE resource kit : Including the excluded. [Electronic resource]. – URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark%3A/48223/pf0000370046>

2 **Fortier, V., Simard, D.** Exploring the contribution of phonological memory to metasyntactic abilities in bilingual children [Text] // Language Awareness. – 2017. – Vol. 26, No 2. – P. 78–95. – <https://doi.org/10.1080/09658416.2017.1345919>

3 **Ali, A. M.** The Effect of Bilingualism on Cognitive Development in Children Review Article [Text] // Alustath Journal for Human and Social Sciences. – 2023. – Vol. 62, No 4. – P. 387–404. – <http://dx.doi.org/10.36473/ujhss.v62i4.2278>

4 **Ouane, A.** Towards a multilingual culture of education [Text]. – Hamburg : UNESCO Institute for Education, 2003. – P. 200–202.

5 **Hélot, C.** Linguistic diversity and education [Text] // The Routledge handbook of multilingualism. – Routledge, 2012. – P. 231–248.

6 **Shoba, J. A., Chimbutane, F.** Bilingual education and language policy in the global south [Text]. – New York : Routledge, 2013. – P. 876–878.

7 **Chionidou, A., Nicolaidis, K.** Voice onset time in bilingual Greek-German children [Text] // ICPHS. – 2015. – P. 71–73.

8 **Weinreich, U.** Languages in contact: Findings and problems. – Walter de Gruyter, 2010. – No 1. – P. 15–18.

9 **Щербя, Л.** Преподавание иностранных языков в школе [Текст]. – Litres, 2019. – С. 115–116.

10 **Кайыров, А.** Профессор Қ. Жұбанов және қазақ тілінің фонетикасы мәселелері [Мәтін] // Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университетінің Хабаршысы. – 2024. – Т. 32. – № 4. – С. 107–116.

11 **Flege, J. E.** Origins and development of the Speech Learning Model [Text] // Retrieved December. – 2005. – Vol. 13. – P. 20–21.

12 **Johnson, D. C.** Implementational and ideological spaces in bilingual education language policy [Text] // International Journal of Bilingual Education and Bilingualism. – 2010. – Vol. 13, No 1. – P. 61–79.

13 **Vikhrova, A. Y., Lypkan, T. V.** Softness of consonants in the oral speech of Russian-speaking bilinguals in Germany and monolinguals in Russia [Text] // Russian Language Studies. – 2023. – Vol. 21, No 3. – P. 261–277.

14 **Baker, C.** Foundations of bilingual education and bilingualism. – Multilingual matters, 2011. – P. 112–113.

15 **Johnson, J.** Factors related to cross-language transfer and metaphor interpretation in bilingual children [Text] // Applied Psycholinguistics. – 1989. – Vol. 10, No 2. – P. 157–177.

REFERENCES

1 MTB MLE resource kit: Including the excluded. [Electronic resource]. – URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark%3A/48223/pf0000370046>

2 **Fortier, V., Simard, D.** Exploring the contribution of phonological memory to metasyntactic abilities in bilingual children [Text]. Language Awareness. – 2017. – Vol. 26, No 2. – P. 78–95. – <https://doi.org/10.1080/09658416.2017.1345919>

3 **Ali, A. M.** The Effect of Bilingualism on Cognitive Development in Children Review Article [Text]. Alustath Journal for Human and Social Sciences. – 2023. – Vol. 62, No 4. – P. 387–404. – <http://dx.doi.org/10.36473/ujhss.v62i4.2278>

4 **Ouane, A.** Towards a multilingual culture of education [Text]. – Hamburg : UNESCO Institute for Education, 2003. – P. 200–202.

5 **Hélot, C.** Linguistic diversity and education [Text]. The Routledge handbook of multilingualism. – Routledge, 2012. – P. 231–248.

6 **Shoba, J. A., Chimbutane, F.** Bilingual education and language policy in the global south [Text]. – New York : Routledge, 2013. – P. 876–878.

7 **Chionidou, A., Nicolaidis, K.** Voice onset time in bilingual Greek-German children [Text]. – ICPHS. – 2015. – P. 71–73.

8 **Weinreich, U.** Languages in contact: Findings and problems. – Walter de Gruyter, 2010. – No 1. – P. 15–18.

9 **Shcherba, L.** Prepodavanie inostrannykh yazykov v shkole [Teaching foreign languages at school] [Text]. – Litres, 2019. – P. 115–116.

10 **Kayyrov, A. Professor K. Zhubanov** zhane kazak tilinin fonetikasy maseleleri [Professor K. Zhubanov and problems of phonetics of the Kazakh language] [Text] // Batys Kazakhstan innovatsiyalyk-tehnologiyalyk universitetinin Khabarshysy. – 2024. – Vol. 32, No 4. – P. 107–116.

11 **Flege, J. E.** Origins and development of the Speech Learning Model [Text]. – Retrieved December. – 2005. – Vol. 13. – P. 20.

12 **Johnson, D. C.** Implementational and ideological spaces in bilingual education language policy [Text] // International Journal of Bilingual Education and Bilingualism. – 2010. – Vol. 13, No 1. – P. 61–79.

13 **Vikhrova, A. Y., Lypkan, T. V.** Softness of consonants in the oral speech of Russian-speaking bilinguals in Germany and monolinguals in Russia [Text] – Russian Language Studies. – 2023. – Vol. 21, No 3. – P. 261–277.

14 **Baker, C.** Foundations of bilingual education and bilingualism. – Multilingual matters, 2011. – P. 112–113.

15 **Johnson, J.** Factors related to cross-language transfer and metaphor interpretation in bilingual children [Text] // Applied Psycholinguistics. – 1989. – Vol. 10, No 2. – P. 157–177.

07.04.25 ж. баспаға түсті.

13.10.25 ж. түзетулерімен түсті.

10.08.26 ж. басып шығаруға қабылданды.

*Д. Мұқият¹, Л. Т. Алимтаева²

^{1,2}Қазақский национальный университет имени Аль-Фараби, Республика Казахстан, г. Алматы.

Поступило в редакцию 07.04.25.

Поступило с исправлениями 13.10.25.

Принято в печать 10.08.26.

ОТРАЖЕНИЕ ФОНЕТИЧЕСКОЙ ИНТЕРФЕРЕНЦИИ В РЕЧИ ДЕТЕЙ-БИЛИНГВОВ

В этом исследовании билингв подробно рассмотрел явление фонетической интерференции, обнаруживаемое в речи детей.

Основная цель исследования-выявить взаимодействие звуковых систем казахского и русского языков в процессе овладения двумя языками, охарактеризовать основные виды фонетической интерференции и предложить пути ее коррекции. В ходе исследования были оценены речевые особенности билингв-детей с помощью диагностических методов, проанализированы их уровень правильного усвоения звуков казахского языка, интонационные изменения и артикуляционные особенности. Кроме того, были опрошены родители, а также изучено влияние языковой среды на фонетические помехи. Полученные данные обрабатывались статистическими методами и определялись частотные показатели фонетической интерференции. Результаты исследования показали, что фонетическая интерференция играет важную роль в формировании речевых навыков у детей. Установлено, что возникают трудности в различении фонологических особенностей казахского и русского языков, особенно в качестве частых ошибок регистрировались замещение гласных и согласных, изменение акцента в предложении и нарушение интонации. На основании полученных результатов разработаны методические рекомендации по коррекции фонетической интерференции. Были предложены упражнения на правильную артикуляцию звуков, методы овладения интонационными особенностями, задания на обогащение словарного запаса и стратегии работы с родителями и учителями.

Ключевые слова: билингвизм, фонетическая интерференция, казахский язык, русский язык, звуковая система, артикуляция, интонация.

*D. Mukiyat¹, L. T. Alimtaeva²

*^{1,2}Al-Farabi Kazakh National University,
Republic of Kazakhstan, Almaty.*

Received 07.04.25.

Received in revised form 13.10.25.

Accepted for publication 10.08.26.

REFLECTION OF PHONETIC INTERFERENCE IN THE SPEECH OF BILINGUAL CHILDREN

In this study, a bilingual examined in detail the phenomenon of phonetic interference found in children's speech. The main purpose of the study is to identify the interaction of the sound systems of the Kazakh and Russian languages in the process of mastering two languages, to characterize

the main types of phonetic interference and suggest ways to correct it. The study assessed the speech characteristics of bilingual children using diagnostic methods, analyzed their level of correct assimilation of Kazakh language sounds, intonation changes and articulatory features. In addition, parents were interviewed, and the influence of the language environment on phonetic interference was studied. The results of the study showed that phonetic interference plays an important role in the formation of speech skills in children. It was found that there are difficulties in distinguishing the phonological features of the Kazakh and Russian languages, especially the substitution of vowels and consonants, a change in accent in a sentence and a violation of intonation were registered as frequent errors. Exercises for the correct articulation of sounds, methods of mastering intonational features, tasks for enriching vocabulary and strategies for working with parents and teachers were offered.

Keywords: bilingualism, phonetic interference, Kazakh language, Russian language, sound system, articulation, intonation.

Теруге 10.08.2026 ж. жіберілді. Басуға 21.09.2026 ж. қол қойылды.

Электронды баспа

5,64 МБ RAM

Шартты баспа табағы 44,4.

Компьютерде беттеген: З. С. Исакова

Корректорлар: А. Р. Омарова, Д. А. Кожас

Тапсырыс № 4593

Сдано в набор 10.08.2026 г. Подписано в печать 21.09.2026 г.

Электронное издание

5,64 МБ RAM

Усл. печ. л. 44,4.

Компьютерная верстка: З. С. Исакова

Корректоры: А. Р. Омарова, Д. А. Кожас

Заказ № 4593

«Toraighyrov University» баспасынан басылып шығарылған

Торайғыров университеті

140008, Павлодар қ., Ломов к., 64, 137 каб.

«Toraighyrov University» баспасы

Торайғыров университеті

140008, Павлодар қ., Ломов к., 64, 137 каб.

67-36-69

e-mail: kereku@tou.edu.kz

www.vestnik.tou.edu.kz